

Shahid Rajaee Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
Semi-Annual Scientific Journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.13, No. 25
Spring & Summer 2024

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

Examining the Ontological Factors of Calmness Maker according to Lao Tzu and Molana Jalaluddin Balkhi

Yasaman Salmani¹
²Azim Hamzeian
Saeid Mohanna³

Abstract

The current research is an attempt to fill the research gap around the issue of Calmness as a quality refers being in a state of tranquility, namely, it is a study considers that researches about the factors that create tranquility lack attention to intellectual foundations including ontology. The present article, attempts to consider this importance and choosing Laotzu and Rumi, that the passage of time is a proof of the influence and peace-creating of their works, is an exploration to find the

¹. Ph.D . Semnan University, Semnan, Iran salmani_yasaman@semnan.ac.ir

². Associate Professor, Semnan University, Semnan, Iran, corresponding author
ahamzeiyan@semnan.ac.ir

³. Assistant Professor, Farhangian University, Tehran, Iran s.mohanna@cfu.ac.ir

Received: 02/02/2024
Reviewed: 25/02/2024
Revised: 27/08/2024
Accepted: 27/08/2024

ontological factors of creating peace in their attitude. The results of this study display the alignment of the two sides of the comparison, despite their temporal and spatial differences. The ontological factors of tranquility on both sides of the comparison are: multiple levels of existence, circular and horizontal movements of existence, the effect of the power of benevolence and the unity of the opposites of existence. Also, attention to the ontological factors of tranquility is the provider of redefining the concept of tranquility to a concept in connection with the truth of existence. The emphasis of Tranquility-making factors on ontological factors shows the important but neglected role of intellectual foundations in the discussion about tranquility - making factors. The only difference between the two ontologies, Molana's emphasis on the agency of love in tranquility, is evaluated against the lack of love's place in Lao Tzu's ontology.

Keywords: Lao Tzu, Molana, Ontology, Calmness, Tranquility.

Problem Statement

The issue of calmness is a significant matter that is studied in various discipline. The state of being in tranquility is the problem of contemporary man, and it can be considered as a missed goal for contemporary human being and the aim in present research is to find this missed goal. Considering the situation of contemporary human being reveal that they sometimes resort to searching and finding wealth, position, beauty, etc., Sometimes they take refuge in the solutions presented in psychology, emerging mysticisms and religions; But these solutions are different and sometimes different, according to the authors, the root of these differences should be found in the difference of intellectual foundations -ontology, epistemology and anthropology. The agency of intellectual foundations in creating Tranquility shows the necessity of paying attention to the compatibility of the solutions adopted to achieve Tranquility with one's intellectual foundations. A brief look at the researches reveals the fact that no research has been done based on the intellectual foundations of relaxation factors. This research necessity led to the formation of the upcoming research plan. The current research has chosen the topic of examining the ontological factors in the thought of LaoTzu and Molana, based on the hypothesis of the inclusion of intellectual elements in the discussion of Tranquility.

Method

This research, which was carried out in a comparative way, was committed to conditions of - the difference and similarity of two views, and finally finding affinity in the final destination of the two views -a comparative research.

Although the Tao Tejing and its most important commentaries by Chuang Tzu and Masnavi, Ghazliat Shams, Fieh Ma Fieh, Majlis Sabah and Maktobat, do not have an independent, direct and separated theoretical discussion on the topic of ontology, but by carefully and reflecting on these topics from these works, It was deduced and

the ontological topics that were considered to be the cause of Tranquility in these works were presented separately and with respect to the structure. and Masnavi, Ghazliat Shams, Fieh Ma Fieh, Majlis Sabah and Maktobat, do not have an independent, direct and separated theoretical discussion on the topic of ontology, but by carefully and reflecting on these topics from these works, It was deduced and the ontological topics that were considered to be the cause of Tranquility in these works were presented separately and with respect to the structure.

Findings and Results

The discussion regarding calmness and the state of being in of tranquility according to Molana and Lao Tzu`s perspective is based on ontological understanding. The reason for creation in the ontology of Molana is love and in the ontology of Lao Tzu Wu Wei; Therefore, all of Molana's works are full of romantic Tranquility, but the Tranquility in Tao Te Ching has the color of stillness. "Unity" or "oneness" is the central concept of the mystics of both ontologies, and pure Tranquility is in unity; therefore, the proximity and distance from unity is the measure of true Tranquility. In this way, "Wu" in Lao Tzu's thought and lack in Molana's thought are the most determining ontological factor, and ten thousand things and the world of matter have the least determining limit. This fact introduces the concept of Tranquility in both systems of thought, beyond biological-psychological Tranquility. This shows the serious distinction between these two thoughts based on mystical ontology with the concept and field of seeking Tranquility in psychologies based on secular ontology.

Existence in two thoughts has an end and its goal is perfection, and this important thing is realized through circular and horizontal movement, and its end is to return to the true meaning of Tranquility, which is unity. The original opposites, from a simple and only one entity, propose the inclusion of the idea of the unity of opposites in the discussion of Tranquility and deduce the harmonious nature of stability and instability.

References

- Chuang Dzu. *Chuang Dzu (collection of works)*, translated by Maryam Kamali and Masoud Shirbache, Tehran: Mitra; 2006. Persian.
- Izutsu, T. *Sufism and Taoism*, translated by Mohammad Javad Gohari, Tehran: Rosenh; 2017. Persian.
- Lagerway, J. *Taoist Ritual in Chinese Society and History*, Edition illustrated, Macmillan. 1987.
- Molana, J.M. *Masnavi Manavi*, corrected by Nicholson, Tehran: Amir Kabir; 1992. Persian.
- Forozanfar, Tehran: Amir Kabir; 2012. Persian.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
 Ontological Researches
 semi-annual scientific journal
 ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
 Type: Research

Vol.13, No. 25
 Spring & Summer 2024

پژوهش‌های هستی‌شناختی

دو فصلنامه علمی

نوع مقاله: پژوهشی

سال سیزدهم، شماره ۲۵

بهار و تابستان ۱۴۰۳

صفحات ۲۳۵-۲۶۴

بررسی عوامل هستی‌شناختی ایجاد آرامش در نگرش لائوتزو و مولانا

جلال‌الدین بلخی

یاسمن سلمانی^۱

عظیم حمزئیان^۲

سعید مهناء^۳

چکیده

بی‌التفاتی به بن‌مایه‌های فکری از جمله هستی‌شناسی شکاف تحقیقاتی پیرامون مسئله آرامش است. نوشتار حاضر با ابتنا بر فرضیه مدخلیت بن‌مایه‌های فکری در بحث آرامش، کاوشی برای یافتن عوامل هستی‌شناختی ایجاد آرامش در نگرش لائوتزو و مولانا است. این جستار با استمداد از روش تحلیل محتوا و به شیوه مقایسه‌ای، کوششی برای پرکردن این شکاف تحقیقاتی است. نتایج این تأمل نشانگر هم‌سویی دو سوی تطبیق در عوامل هستی‌شناختی آرامش است. این عوامل در نگرش لائوتزو

salmani_yasaman@semnan.ac.ir

^۱ دکتری دانشکده علوم انسانی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

ahamzeian@semnan.ac.ir

^۲ دانشیار دانشگاه سمنان، ایران، نویسنده مسئول

s.mohanna@cfu.ac.ir

^۳ استادیار گروه آموزش روانشناسی و مشاوره، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۱۳

تاریخ داوری: ۱۴۰۲/۱۲/۰۶

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶

عبارتنداز: وو، یو، فاعلیت تائو و وحدت نیروهای متضاد بین و یانگ، قدرت و لطف تائو، حرکت دورانی و افقی هستی، شن-جن؛ در اندیشه مولانا نیز عبارتنداز: عدم، ربوبیت و فاعلیت معشوق ازلی به واسطه اسمای متکثر اما واحد جلال و جمال، ظهور قدرت و احسان حق، انسان کامل و نیز حرکات دورانی و افقی هستی و وحدت متضادهای هستی. دستاوردهای این پژوهش، ارائه‌گر بازتعریف مفهوم آرامش به مفهومی در حاق حقیقت وجود است. حقیقت وجود با تمام تجلیات و مراتبش اصلی‌ترین عامل ایجاد آرامش است و آرامش به دلیل ساختار ذومراتب عالم، مفهومی ذومراتب و دامنه گستره آن فراتر از عالم محسوسات است. انفکاک‌ناپذیری و ابتدای عوامل موجد آرامش بر هستی‌شناسی در دو سوی تطبیق، نمایان‌گر نقش مهم، اما نادیده گرفته‌شده بن‌مایه‌های فکری در پژوهش‌ها پیرامون آرامش است. کلمات کلیدی: لائوتزو، مولانا، آرامش، هستی‌شناسی.

طرح مسئله

با توجه به این‌که آرامش کیف نفسانی و حالت انفسی است، چارچوب‌بندی محض آن در قالب انواع و اقسام، امری دقیق نخواهد بود. اما می‌توان آن را از حیث عامل پدیدآورنده یا مانع ایجاد به سه بخش اعتقادی و معنوی، روانی و طبیعی یا زیستی، دسته‌بندی کرد. پذیرش، نفی و اولویت‌بندی انواع آرامش در مکاتب مختلف متفاوت است. از نظر نگارندگان ریشه این تفاوت‌ها را باید در تفاوت مبانی فکری- هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و انسان-شناسی- جست. باوجود این اختلافات، افراد برای نیل به آرامش گاه به جست‌وجو و یافتن ثروت، مقام، زیبایی و... متوسل می‌شود و گاه به راهکارهای ارائه شده در روان‌شناسی، عرفان‌های نوظهور و ادیان پناه می‌برد؛ این درحالی است که توجه به سازواری راهکارهای اتخاذ شده برای نیل به آرامش با مبانی فکری بسیار مهم است. اگرچه روان‌شناسی به عنوان یک پناهگاه معقول و علمی مطرح است. اما کارآمدی راهکارهای اکثر مکاتب روان‌شناسی که کماکان پایبند به خاستگاه خود-دوره مدرنیته- و مبتنی بر هستی‌شناسی سکولار هستند (احمدوند، ۲۰۰۳، ص ۳) و متمرکز بر تحقق آرامش زیستی و روانی صرف هستند، برای افراد قائل به هستی‌شناسی‌های خدامحور محل تأمل جدی است. از همین رو، انجام پژوهش‌های که به مسئله عاملیت مبانی فکری در بحث آرامش بپردازند، ضروری می‌نماید. پژوهش حاضر موضوع بررسی عوامل هستی‌شناختی در اندیشه لائوتزو و مولانا را با ابتنا بر فرضیه مدخلیت بن‌مایه‌های فکری در بحث آرامش برگزیده است. گزینش این افراد با

معیار نامداری، منشأ و منبع قراربخشی آثار در ادوار مختلف تا به امروز صورت گرفت؛ افزون‌براین، دو اندیشه از دو جغرافیا و دو دوره تاریخ برگزیده شد تا نتایج پژوهش افزون بر مقایسه تطبیقی، مدخلیت یا عدم مدخلیت هستی‌شناسی را در بحث پیرامون آرامش هویدا سازد. لائوتزو بنیان‌گذار فلسفه و مذهب تائوئیسم محسوب می‌شود. تائوته جینگ به معنای نوشته‌ی کهن درباره‌ی راه و قدرت یا فضیلت (Welch, 1966, p2) به وی منسوب است. بنابر نظر تمام پژوهشگران، تائوته‌جینگ در دوره‌ی انحطاط نظام فئودالی و رونق مکاتب فلسفی، یعنی در فاصله‌ی سال‌های ۲۲۱ ق.م تا ۷۲۲ ق.م نگاشته شده است (ناس، ۲۰۰۳، ص ۳۴۰).

این پژوهش ابتدا، هستی‌شناسی لائوتزو در تائوته‌جینگ و مهم‌ترین شرح آن جوانگ‌دزو و هستی‌شناسی مولانا در مثنوی، غزلیات شمس، فیه ما فیه، مجالس سبعه و مکتوبات مورد بررسی قرار گرفت. این آثار اگرچه فاقد بحث نظری مستقل، مستقیم و تفکیک یافته در مبحث هستی‌شناسی بودند. اما با مذاقه و تأمل این مباحث از این آثار، استنباط شد و به دلیل موضوع آرامش، تنها مباحثی که در بحث ایجاد آرامش عاملیت داشتند، به تفکیک و با رعایت ساختار ارائه شد.

عوامل هستی‌شناختی ایجاد آرامش در نگرش لائوتزو

یافتن عوامل ایجاد آرامش در منظومه‌ی فکری لائوتزو، ناگزیر از تعمق در هستی‌شناسی وی است. در هستی‌شناسی وی که عمدتاً مبتنا بر معرفت‌شهودی دارد (Esmith, 1965, p199)، مبحث هستی و وجود به ما قبل وجود، پیوند می‌خورد. ماقبل هستی، «شوان» است که ماورای صور، فاقد نام و غیرقابل‌شناخت است. از همین حیث، تاریک خوانده می‌شود. این تاریکی خودجوش و بی‌نیت منشأ همه‌چیز است (Moeller, 2006, p19)؛ همچنان که در تائوته‌جینگ آمده است:

«تاریک و بی‌پایان است...»

قبل از زمان و فضا وجود دارد

ماورای هستی و نیستی است» (Lao Tsu, 1989, p21).

هستی و بی‌تعیینی صرف، منشعب از اوست، تجلی «شوان» با «وو وی» به معنای «کردن با نکردن» (چای و چای، ۲۰۰۷، ص ۱۴۴)؛ یا به تعبیر گیلز «کوشش در سکون مطلق» است (Giles, 2014, p22). از این رو هستی حاصل بی‌عملی و بی‌نیتی است. بنابراین سرمنشأ بودن «شوان»، آرامش‌بخش‌هایی که در این پژوهش در مراتب هستی اشاره خواهد شد؛ می‌توان ناشی از او دانست. از همین رو، پیش از پرداختن به عوامل هستی‌شناختی ایجاد آرامش، اشاره به «شوان» ضروری می‌نماید.

جایگاه وو

مطابق تائوته‌چینگ «وو» یا نه-هستی، مسبوق بر جهان هستی و نخستین ظهور «شوان» است که تائو بی‌شکل و فاقد نام «وو مینگ» و لذا غیرقابل حس و غیرقابل تشخیص است. در این هستی‌شناسی، این نیروی ناشناخته و سلبی معادل واژه «جینگ» یعنی آرامش به کار رفته است (پاشایی، ۱۹۹۸، ص ۹۲-۸۹). مطابق برگردان اورسولاک.له‌گین، از این سطور *تائوته‌جینگ* «در نامیده، در شکل نگرفته، کاستنی نیست، در نکاسته و آرامش است» (لائوزه، ۲۰۰۵، ص ۳۷) ویژگی تهی‌بودگی، «وو» را شایسته کمال مطلق و در نتیجه موطن آرامش کرده است. بنابراین آرامش مطلق همان‌جایی است که کاستنی نیست و کمال در حالت اطلاق وجود دارد. افزون بر این، می‌توان مطابق *تائوته‌جینگ* چنین استنباط کرد که این حالت بی‌چون، عامل ایجاد آرامش در هستی است. زیرا «وو» اگرچه بی‌شکل و بی‌نام و غیرقابل‌شناسایی است، تمام اشکال، هستی‌ها و نیروهای کیهانی را در خود نهان دارد. مطابق دفتر ۲۵ *تائوته‌جینگ* «مادر تمام هستی است» (Lao Tsu, 1989, p25)؛ همچون دروازه مادینه و یا روح دره، جاودانه و زایاست (پاشایی، ۱۹۹۸، ص ۱۴۳). این امر بیانگر نگرشی متفاوت در تائوئیسم است در این نگرش، «وو» علاوه بر مفهوم سلبی، مفهوم ایجابی را در حاق خود دارد و تهی (آغاز خالی) تمام امکان‌های بالقوه را در خود جا می‌دهد (مینک و دیگران، ۲۰۰۰، ص ۷۷). همه چیزهای جهان از «یو» هستی می‌باید و یو از نیستی «وو»، هستی می‌یابد (Lao Tsu, 1989, p40). در این هستی‌شناسی، ربط «وو» به «یو» ربط مادر به فرزند است که این امر صحنه‌ای دیگر بر قراربخشی «وو» است. افزون بر این، وصف «وو» با واژه خائوس - درهم ریختگی - نیز نمایان‌گر وحدت آن است (ایزوتسو،

۲۰۱۷، ص ۳۱۶)، اضمحلال ضد در این وادی، آن را به عنوان عامل مهم آرامش معرفی می‌کند.

جایگاه یو

«یو» فرآیند نمایان شدن وو، با ایجاد وحدت مطلق است (قرایی، ۲۰۰۶، ص ۶۸ و لائوزه، ۲۰۰۶، ص ۴۲). در مظهر یو، بی‌نظمی به نظم مبدل می‌شود (جلالی مقدم، ۲۰۰۵، ص ۱۸۹) و بارقه‌های آغاز هستی چیزها به صورت متمایز پدیدار می‌شود (چای و چای، ۲۰۰۷، ص ۱۲۳). «یو» فوق عالم محسوسات و فرآیند نامدار شدن «یو-مینگ» تائوست؛ از همین رو به نظر می‌رسد، این رتبه هستی که حاصل تجلی «وو» است، به دلیل فراهم نمودن امکان ارتباط و معرفت نسبت به موطن آرامش حقیقی، موجب قراربخشی انسان است. همچنین به دلیل این که یو «آغاز شکل دادن است. اما هنوز در آن وحدت وجود دارد» (مینک و دیگران، ۲۰۰۰، ص ۸۱)؛ تهی از اضداد اضطراب‌آفرین و حائز ویژگی قراربخشی است. افزون بر این‌ها، فاعلیت تائو و هارمونی بین و یانگ که مربوط به این رتبه از تجلی تائوست، تأثیر این رتبه از هستی را در آرامش‌بخشی، بیشتر نمایان‌گر است که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

فاعلیت تائو با بین و یانگ

در این هستی‌شناسی، قائم بذات بودن موجودات و افعالشان، مورد تردید و انکار قرار می‌گیرد و تائو فاعل معرفی می‌شود، فاعلی که تنفس او منشأ تمام حرکات هستی و حالات روانی انسان است و کثرات به مثابه نیستانی در برابر باد، انعکاس آوای او هستند: «باد، تنفس کیهانی است. گاه او را حرکتی نیست، اما گاهی که به حرکت درآید چون در نیستان هستی در پیچد، همه چیز را به نوا خواهد آورد. آیا تو هیچ‌گاه به آوای کر کننده‌اش، گوش سپرده‌ای؟... خشم و لذت، اندوه و شادی، آرزوها و تعصب‌ها، ترس‌ها و تردیدها در پی یکدیگر به سوی ما می‌آیند؛ چون نوایی که از حفره‌های نی برآید و قارچ‌هایی که در زمین مرطوب می‌رویند. اینان در درون ما شب و روز در کشاکش‌اند، آیا برای لحظه‌ای به علت‌هایشان فکر کرده‌ایم؟» (جوآنگ‌دزو، ۲۰۰۶، ص ۳۱-۲۹).

فاعلیت تائو، عاملیت او در ایجاد آرامش و بی‌قراری انسان و تبدیل آن‌ها به یکدیگر را نمایان‌گر است. افزون‌بر فاعلیت تائو، سیاق فاعلیت او نیز موجد قرار است. فعل او بر مبنای «وو وی» صورت می‌گیرد؛ بی‌خود، بی‌نیت، بی‌غرض و نیز ملازم لطف فراگیر، نامتناهی و بی‌دریغ است و از این‌رو لطف او شامل تمام موجودات می‌شود (chang, 1977, p49). این فاعل احسان‌گر و بی‌غرض، صاحب «Ta» به معنای قدرت نامتناهی نیز هست (Welch, 1966, p2). بنابراین، امکان برقراری ارتباط قراربخش و نیز اتکا به او که قدرتی مطلق است، در این هستی‌شناسی فراهم است. نظر به این که بنیان بخشی از اضطراب‌ها، هراس مواجهه با قدرت‌ها و حوادث سترگ است؛ می‌توان این امکان هستی‌شناختی را عاملی مهم در ایجاد آرامش محسوب کرد.

سازواری وحدت‌بخش یین و یانگ

مطابق دفتر ۴۲ تائوته‌جینگ، دیگر عامل هستی‌شناختی آرامش، سازواری یین و یانگ است:

«وقتی نیروی یین و یانگ ترکیب می‌شوند، همه‌چیز در هماهنگی آرامش می‌یابد» (Lao Tsu, 1989, p42).

یین، عنصر مادینه و انفعال، پذیرش هستی و یانگ عنصر مردانه، فعال و عامل حرکت در هستی است، (ibid) که از یو صادر می‌شوند و تمام کثرات از برهم‌کنش این دو نیرو آفرینشگر به ظهور می‌رسند (مالرب، ۲۰۰۰، ص ۱۸۶-۱۸۷). هرچند این دو جنبه، متضاد به نظر می‌رسند؛ اما حکایت‌گر ایده وحدت متضادها هستند. به نظر می‌رسد؛ یین، در بن خود سکون و قرار است و یانگ عبارت حرکت و بی‌قراری در هستی است (پاشایی، ۱۹۹۲، ص ۳۹۲-۳۹۳). تصریح بر بازگشت دورانی یین و یانگ به یکدیگر در جوانگ‌دزو (جوانگ‌دزو، ۲۰۰۶، ص ۳۳-۳۵) نیز، نشانه‌ای دیگر است که می‌تواند ذهن را به این نکته مهم رهنمون دارد که یانگ به عنوان نیروی تائو، اضطراب‌انگیز نیست؛ بلکه بی‌قرار آفرین به سوی قرار است و یین نیز قرار رخوت‌انگیز و فاقد پویایی نیست. همین امر است که موجب می‌شود متقاعد شویم که ایده وحدت قرار و بی‌قراری به عنوان دو مفهوم تکامل‌گر و نه متضاد و ستیزنده، در کتب کهن تائوئیسم وجود دارد و قرار و بی‌قراری در ارکان

هستی، در ذات خود، بی‌خود و ترسیم‌گر آرامش پویا هستند. بی‌قراری به مفهوم اضطراب، زائیده فاعلیت غرضمندانه انسان است. باید توجه داشت که یین و یانگ در عین تمایز و کثرت، به دلیل اصل واحد و بی‌تمایزشان یکدیگر را دربردارند و دو قطب همراه و تکامل‌بخش یکدیگرند از این حیث که با وجود متضاد بودن، کمال‌بخش یکدیگرند، به دو قطب آهن‌ربا تشبیه شده‌اند (Stewart, 1995, p4). یین که با رنگ سیاه به تصویر درآمده است در درون خود نقطه‌ای سفید رنگ دارد و بخش روشن، یعنی یانگ یک نقطه سیاه رنگ دارد. این امر به این معناست که هر دو قطب در کامل‌ترین و خالص‌ترین حالت خود، دیگری را دربردارند و تغییرات هستی، بر اثرکنش و واکنش این دو مظهر، صورت می‌گیرد (یونگ، ۲۰۰۹، ص ۴۰).

چنین می‌نماید، این هارمونی با حذف یکی از بنیادی‌ترین ریشه‌های ناآرامی روانی انسان، در جرگه عوامل ایجاد آرامش می‌گنجد. بنابراین که بسیاری از ناآرامی‌ها ریشه در جزئی‌نگری انسان دارد که تمام فعل و انفعالات و حالات را در هستی، تحت مفاهیم متضادی همچون خوشبختی و بدبختی، خوب و بد، قرار و بی‌قراری و ... قرار می‌دهد و همواره تلاش خود را صرف نفی یکی و یافتن دیگری می‌کند. درحالی که «بخت بد، بخت خوش، زاید و بخت خوش، آبستن بخت بد است» (Chang, 1977, p58)؛ درحقیقت، تمام دوگانه‌ها از یک تمامیت ظهور می‌یابند و عارفی که ذهن را از این شناخت نادرست تهی می‌دارد، از تمام

تنش‌های ناشی از دوگانه‌نگری رها می‌شود و از این عامل قراربخش هستی، کمال بهره را می‌برد. در هستی‌شناسی عرفانی، ظهور تائو در قالب یین و یانگ، معنای وحدت متضادها را در پی دارد و از این‌روست که هر امری، ضد خود را دربردارد. به عبارت دیگر، در دل یین، یانگ و در دل یانگ، یین است و معقول نیست که از موجودی بسیط و صرفاً واحد، دو امر اصیل متضاد به وجود آید. این اصل در هستی‌شناسی لائوتزو، موجب نفی اصالت تضادها گشته است و عاملی مهم در حذف اضطرابی است که از مواجهه با اموری چون بدبختی، بی‌قراری، غم و... ایجاد گشته است و از این حیث، موجب تحقق آرامش پایدار است.

ده هزار چیز

ده‌هزارچیز، تجلی خلقی تائوست؛ از همین‌روست که برخلاف طبیعت‌گرایی افرادی چون گالیله و بیکن که مبتنی بر شناخت و غلبه بر طبیعت است (Watson, 1964, p109)، آیین تائو آمیخته با طبیعت و تهی از اراده و تبیین عقلی، در برابر طبیعت است (ساعتچی و ظفرنوبایی، ۲۰۱۹، ص ۱۷۳). مطابق دفتر ۲۵ تائوئه‌چینگ، انسان با زمین، زمین با آسمان و آسمان با تائو هماهنگ است. همه‌چیز تجلی تائو و در تعادل و انسجامی آرامش‌بخش است، چنین‌می‌نماید عاملیت آرامش زیستی-روانی آن برخواسته از همین تعادل و انسجام است، هرچند حضور اعداد در آن موجب می‌شود، خوشبختی و در نتیجه آرامش‌بخشی آن اندک و ناکافی باشد: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

«خوشبختی این جهان همچون پری سبک است و کسی قدرت ادراک ارزش آن را ندارد و بدبختی‌های این جهان چون زمین سنگین است، به‌گونه‌ای که هیچ‌کس را از بار گران آن رهایی نیست» (جوآنگ‌دزو، ۲۰۰۶، ص ۵۷).

البته اعداد این جهان، فرزانه را مضطربانه به خوشی و ناخوشی سوق نمی‌دهد، بلکه او با آرامشی فزاینده در جلوه‌های مختلف فاعلیت تائو، مستغرق می‌شود؛ همچنان که در تائوته-جینگ آمده است: «فرزانه اجازه می‌دهد اتفاقات آن‌طور که باید رخ دهند؛ قلب او همچون آسمان باز و گسترده است» (Lao Tsu, 1989, p12).

بنابراین، اکتفا کردن بر آرامش‌بخش‌های مادی و نگرش استقلال‌ی داشتن به عالم ماده که موجب زیستن در جهانی آکنده از اضداد است و تغییرات مداوم آن مانع احساس آرامش و راحت پایدار است، در این نگرش جای ندارد.

شنگ - جن

یکی از عوامل قابل استنباط ایجاد آرامش در هستی‌شناسی لائوتزو، شنگ - جن انسان مقدس است. چنین انسانی به والاترین رتبه شهود تائو و اتحاد با او نائل شده است (ایزوتسو، ۲۰۱۷، ص ۳۱۶)؛ از این رو، او فاعل غرضمند هستی نیست، بلکه بی‌عمل و پذیرنده تام فعل تائو و به سان آینه اوست (پاشایی، ۱۹۹۸، ص ۵۳). از همین حیث، مانع قرار در هستی نیست و نمودار قراربخشی تائوست.

حرکت دورانی و بقا

«فان»، به معنای بازگشت به اصل (Robinat, 2008, P401) ناظر بر اصلی مهم در هستی‌شناسی تائویی است. این حرکت به دو صورت است: نخست به نحو دورانی و دوم به نحو افقی. عبارت زیر از کتاب *جوآنگ‌دزو* نمایان‌گر حرکت دورانی است: «آنان چون نقطه‌ای بر دایره هستی و نیستی جاودانه در گردش‌اند، بی‌آغاز و بی‌انجام، بی‌توجه به غبارها و اخلاقیات» (جوآنگ‌دزو، ۲۰۰۶، ص ۷۹ - ۸۱). حرکت دورانی مبدأ و مقصد را واحد معرفی می‌کند؛ لذا پایان، همان بازگشت به نقطه آغازین است. در حرکت دورانی همه‌چیز برغم تکثر و تضاد ظاهری به تائو که به‌مثابه مبدأ و مادر آن‌هاست، بازمی‌گردند (Moeller, 2006, p19). پاشایی، بازگشتن به ریشه را در تفسیر دفتر ۱۶، عین آرامش می‌داند (پاشایی، ۱۹۹۸، ص ۲۲۳). در *تائوته‌جینگ*، هرآنچه انسان را به تائو بازگرداند، عامل ایجاد آرامش است؛ از این رو، خود این حرکت نیز عاملی مؤثر در ایجاد آرامش است. افزون‌براین، حرکت به‌دلیل محو ملالت ایستایی قرارآفرین است؛ به ویژه این‌که حرکت افقی نیز در این منظومه فکری، حکایت‌گر تبدل مداوم اشیاء به یکدیگر است. این حرکت معنادار و نوشونده به فلسفه تائویی این امکان را می‌دهد که مرگ را در تضاد با زندگی و مفهوم اضطراب‌آور و رنجش‌زا در نظر نگیرد، بلکه آن را

دلالت‌گر تبدل‌های نو به نو تائو تلقی نماید؛ تبدلی که در هر لحظه در ذرات جهان، در جریان است. از همین‌رو در این اندیشه، مرگ به عنوان سیر طبیعی معرفی شده و آدمی به پذیرش توأم با آرامش آن دعوت شده است (Lager Way, 1987, p289). بنابراین در این مبانی فلسفی مرگ نه مفهوم غریب و اضطراب‌آفرین، بلکه پدیده‌ای آشنا و تکرار شونده در هر آن، تبدیل می‌شود.

در این هستی‌شناسی، می‌توان به این استنباط نیز رسید که دو مفهوم مکمل و هماهنگ مرگ و زندگی با حرکت افقی به سوی هم، جان هستی را از یکنواختی و کسالت می‌رهانند و افزون‌براین، خود آدمی را از دل‌بستگی و تقید به صور متغیر و غیرقابل اتکا که از عوامل بسیار مهم ناآرامی انسان است، دور می‌دارند.

عوامل ایجاد آرامش در هستی‌شناسی عرفانی مولانا

نوع نگرش مولانا به هستی، حائز ویژگی قراربخشی است. نظر به این که هستی‌شناسی او، علاوه بر علم‌پدیداری و نمودی به هستی، عمدتاً بر معرفت‌شهودی مبتنی است (رجبی، ۲۰۰۹، ص ۲۱)؛ مبحث هستی در پیوند ناگسستنی با ماقبل وجود، قرار دارد. مولانا تجلی ذات را علت محدثه و مبقیه هستی معرفی می‌کند (حیدری، ۲۰۰۰، ص ۱۱۵) این تجلی حبّی (مولانا، ۲۰۱۱، ص ۱۵۰) است و در طی آن عشق در تمام مراتب هستی سریان می‌یابد. عشق او، محمل قرار و البته بی‌قراری در هستی است. اما ساحت فراتر از تنزیه این حضرت (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۹۰۰) موجب می‌شود، عاشقان بی‌قرار او به حقیقت مطلق او که از هیچ‌چیز ناشی نشده، نرسند (مولانا، ۱۹۹۲، ج ۱، ص ۲۷۵۷). بنابراین، به‌واسطه ناشی شدن تمام مراتب قراربخش هستی از حضرت ذات و نه به‌واسطه عاملیت مستقیم آن در این مسئله، ضروری می‌نمود، در بادی بحث، مورد اشاره قرار گیرد.

عدم، تجلی بی‌تعیین

در ساختار هستی‌شناسی مولانا، از عدم، می‌توان با عنوان نخستین تجلی ذات، یاد کرد. نقش بی‌بدیل عدم در آرام‌بخشی در ابیات زیر نمودار است:

جز دشت عدم قرارگه نیست چون نیست وجود را وفاپی

(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۲، ص ۱۱۹۳)

مطابق بیت فوق، وجود با وصف بی‌وفایی، یاد می‌شود و دشت عدم، فراخنای وفا و جاودانگی است و لذا تنها موطن آرامش است. مولانا در ابیات دیگر از عدم، با تعبیر بت بی‌نقش و نگار، یاد کرده است و آن را تنها یار و آرام دل خود معرفی کرده است:

بت بی‌نقش و نگارم جز تو یار ندارم
تویی آرام دل من مبر ای دوست قرارم
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۶۸۸)

بت در ادبیات عرفانی، به معنای معشوق است (عراقی، ۱۹۷۴، ص ۶۳). بی‌نقشی، معنای مجرد و بدون تصویر بودن (شهیدی، ۱۹۹۷، ج ۵، ص ۱۹) و بی‌نگاری، معنای بی‌تعینی و بی‌حدی را نشان‌گر است؛ چراکه نگار به معنای حک کردن است و حک کردن، تعیین حد و تعیین یافتن است. ابیات دیگری از غزلیات، این بی‌نقشی را به حدی می‌داند که نام هم برای او تعیین و نقش محسوب می‌شود لذا او در محدوده نام‌ها نیز نمی‌گنجد:

چنان گریزد نامش چو قصد گفتن بیند
که گفت نیز نتانی که آن فلان بگریزد
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۳۸۵)

به تعبیر حکمت عرفانی، اولین اعتبار در وجود، وجود بشرط‌لاست که به مرتبه احدیت، مقام جمع‌الجمع معروف است و همه مراحل وجودی به نحو بساطت و بدون امتیاز مصداقی یا مفهومی، حضور و ظهور دارند (قیصری، ۱۹۹۱، ص ۱۲۷). بی‌نقش و نگاری، بی‌تعینی و بی‌شباهتی به هستی‌های متعین، موجب شده مولانا از آن، با تعبیر نیستی یاد کند و آن را والاتر از هستی بداند (مولانا، ۱۹۹۲، ج ۲، ص ۶۹۰) و به واسطه ویژگی عدم تمایز صرف، آن را دربردارنده تمام امکان‌های بالقوه (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۱۸۸)، صور، حدود و ماهیت‌های هستی بداند. همچنین قراربخشی ناب آن را تاحدی بداند که مجنون این حالت بی‌چون، قراربخش‌های جهان نموده‌ها را همچون افسون و افسانه‌ای بداند که یارای قراربخشی چنین جانی را ندارد:

هرآن جانی که شد مجنون به عشق حالت‌بی‌چون
کجا گیرد قرار اکنون بدین افسانه

(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۲، ص ۹۸۹)

ربوبیت، مرتبه تجلی اسما و صفات حق

هستی که به فرموده همایی در منظر مولانا، مافوق عالم محسوسات است از تجلی نیستی تنگ‌تر و محدودتر است و این محدوده به دلیل کثرت اسمایی است که در این تجلی وجود دارد (همایی، ۱۹۹۷، ج ۱، ص ۲۴۹-۲۴۸). توجه مولانا به قراربخشی این تجلی، از طریق ابیاتی هویدا می‌شود که در آن‌ها مولانا از حق با عنوان معشوق نامدار سخن می‌گوید و نام او را آرام‌بخش جان می‌داند «عاشقم بر نام جان آرام تو» (مولانا، ۱۹۹۲، ج ۳، ص ۱۳۵۱-۱۳۴۷) و «بهر آرام دلم نام دل‌آرام بگو» (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۹۵۳).

مطربا نام بر ز معشوقی	کز دل ما ببرد صبر و قرار
نام او گوی و نام من کم کن	تا لقب گویمت نکو گفتار
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۴۹۹)	

وی در ابیات فوق از مطرب که عامل ایجاد طرب است، می‌خواهد نام معشوقی را ببرد که او را بی‌قرار و مشتاق خود کرده است تا سعه نام او، نام مولانا را فانی کند. همچنان‌که از ابیات فوق نیز نمودار است، نام یا اسم، در هستی‌شناسی عرفانی صرفاً مفهوم ظاهری و لفظی ندارد، بلکه از سنخ هستی‌دارای حد تعین است (قیصری، ۱۹۹۱، ص ۲۳۷). از این رو، ابیات فوق و ابیات دیگری چون «قرار زندگانی آن نگارست» (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۱۵۴) که مولانا با نام‌های متعدد از معشوق ازلی یاد می‌کند، دلالت‌گر مرتبه‌ای است که دل‌آرام بی‌نام و بی‌نقش و نگار، نقش و نگار یافته است و از همین رو، امکان معرفت و ارتباط با هستی نامتعیین، بی‌کرانه و نامحدود را فراهم ساخته است؛ این امکان ارتباط از مهم‌ترین عوامل آرامش‌بخش است. سراسر آثار وی حکایت از ارتباط با این مرتبه و تأثر از اسمای متنوع آن دارد. این مرتبه، به تعبیر حکمت عرفانی، وجود بشرط شیء است و تحت عنوان مرتبه الهیه، واحدیت و ربوبیت شناخته می‌شود (قیصری، ۱۹۹۱، ص ۲۳۷). بیت زیر نیز تصریح بر قراربخشی حضرت ربوبیت است. مولانا در این بیت ربوبیت را ذات قرار معرفی می‌کند:

فرجنا بیسار و ربی ذات قرار	و حکینا لمشاء و شهدنا و الینا
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۱۲۶)	

قراربخشی فاعلیت، خلوص و قدرت او، همگی مربوط به این رتبه از هستی است.

فاعلیت حق با اسما و صفات

نام‌ها یا به تعبیر عرفان حکمی، اسما و صفات حق که مرتبهٔ تکثر برآمده از ظهور وحدت حقیقت وجود است، منشأ ظهور مسمی‌هاست که عبارت از هستی متعین خارجی است و افزون‌بر ایجاد، منشأ آثار و حالات آنان از جمله قرار و بی‌قراری می‌گردند. مولانا در ابیات متعددی به فاعلیت مطلق حق در هستی اشاره کرده است. همچنان که می‌فرماید: «ما چو نائیم و نوا در ما ز توست» (مولانا، ۱۹۹۲، ج ۱، ص ۵۹۸)، حالات قرار و بی‌قراری انسان منشعب از خداوند است (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۳۲۲):

جز ز خداوندی تو کی رسد صبر و قرار این دل دیوانه را
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۱۱۹)

فاعلیت حق، به واسطهٔ اسما نامتناهی در هستی تحقق می‌یابد و آثار نامتناهی به وجود می‌آورد (همایی، ۱۹۹۷، ص ۱۱۷). عرفا این اسما نامتناهی را تحت دو نام کلی جلالی و جمالی قرار می‌دهند که به ترتیب حالات قبض و بسط را ایجاد می‌کنند. ابیات زیر تصریحی است بر عاملیت اسما و صفات حق در ایجاد راحت و رنج و تغییر آن‌ها به یکدیگر:

ور درد و رنج داری در من نظر کن از وی کان تیر رنج نجهد الا که از کمانم
ور رنج گشت راحت در من نگر همان دم می بین که آن نشانه‌ست از لطف
بی‌نشانم
هر جا که این جمال است داد و ستد حلال است و آنجا که ذوالجلال است من دم زدن
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۷۲۲) پرتال جامع علوم انسانی

هم تک یار، یار کو؟ راحت مطلق است او یار ز حکم و داوری با تو چه یار می‌کند
یک صفتی قرین شود چرخ بدو زمین شود یک صفتی خریف را فصل بهار می‌کند
از صفتی فرشته را دیو و بلیس می‌کند وز تبشی شب مرا رشک بهار می‌کند
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۲۴۲)

فعل راحت مطلق، حائز ویژگی احسان (مولانا، ۱۹۹۲، ص ۲۸۹-۲۸۷) و قدرت مطلق است، از این رو در این هستی‌شناسی، امکان اتکا و پشت‌گرمی به خورشید وجود او و محو اضطراب در مواجهه با دشواری‌ها فراهم است:

من نلافم ور بلافم همچو آب
هر که از خورشید باشد پشت‌گرم
نیست در آتش‌کشی‌ام اضطراب
سخت رو باشد نه بیم او را نه شرم
(مولانا، ۱۹۹۲، ج ۳، ص ۴۱۳۹ و ۴۱۳۷)

عشق و اسمای جلال و جمال

آثار مولانا اسما جلالی و جمالی حق را به عنوان دو نیروی آفرینش‌گر معرفی می‌کند که با وجود ضدیت مفهومی، تمامیت متوازن وحدت مطلق را نمایان می‌سازد؛ این دوگانه‌ها به دلیل اصل و بی‌تمایز و واحدشان، دوگانه‌های تکامل‌بخش (مولانا، ۱۹۹۲، ج ۳، ص ۴۴۱۸-۴۴۱۹) هستی‌اند که تجلیات متعدد را نمایان می‌کنند (مولانا، ۱۹۹۲، ج ۳، ص ۴۴۰۴-۴۴۰۱). آنان نه تنها دوگانه‌های متخاصم نیستند (مولانا، ۱۹۹۲، ج ۶، ص ۵۹)، بلکه مولانا از عشق میان آن دو نیز سخن گفته است: بیت زیر در وصف جمال شمس که آینه‌دار جمال حق است، سروده شده است.

مخلوق خود کی باشد کز عشق تو بلافد
ای عاشق جمالت نور جلال خالق
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۱۳۸۹۴)

بنابر این بیت، اگرچه آنچنان که در ابیات پیشین ذکر شد، رنج و راحت مولود جلال و جمال‌اند، اما کیمیای عشق این دوگانه را وحدت می‌بخشد؛ همچنان که در بادی خلقت، حب دلیل جلوه‌گری جلال و جمال شد. از همین رو، عشق از مهم‌ترین عوامل ایجاد آرامش و کیمیای تبدیل رنج و راحت و قرار و بی‌قراری است:

زهی این کیمیای حق که هست از مهر
که عین ذوق و راحت شد همه رنج و تعب
جان او
ما را
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۸۳۹)

در هستی‌شناسی عرفانی تجلی عاشقانه حضرت حق، وحدت متضادها را در پی دارد و معقول نیست که از موجودی بسیط و صرفاً واحد دو امر اصیل متضاد به وجود آید. در این هستی‌شناسی عشق با پرده‌داری از صفت و نفی تضادها، تمام متضادهای جهان هستی را صلح و قرار می‌بخشد و راحت بی‌درد را قرین جان می‌کند:

صاف او بی‌درد بود و راحتش بی‌درد بود گلشن بی‌خار بود و نوش او بی‌نیش بود
یک صفت از لطف شه آنجا که پرده برگرفت آب و آتش صلح کرد و گرگ دایهٔ میش بود

(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۳۲۳)

در این رویکرد به هستی، قرار و بی‌قراری مفاهیم سازوار هستند و بی‌قراری به معنای اضطراب، زاییدهٔ افعال و اغراض انسان است؛ همچنان که فرمود: «جملهٔ بی‌قراریت از طلب قرار توست» (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۳۵۱۵) تمایز نهادن و ترجیح یکی بر دیگری فراروی از بی‌خودی عرفانی و فاعلیت راحت مطلق در هستی است.

عالم خلقت

عالم خلقت، تجلی دل‌آرام ازلی در جهان عینی است، این جهان از نظر مولانا، نه دنیای نومیدی و اندوه خيام است که به آن سوی دنیای حس نمی‌اندیشد و نه اقلیم سرد و بی‌روح زاهد خانقاه است که به دنیای حس نمی‌نگرد، بلکه بی‌کرائگی موج و جوشانی است که سراسر آن آکنده از جلوه‌های معشوق است (زرین کوب، ۱۹۸۹، ص ۱۵). از همین رو، این جهان وجهی از عاملیت ایجاد آرامش را در خود دارد. مولانا افزون بر عشق به مبدا هستی، شیفتهٔ تجلیات و نمودهای او نیز هست و از منظر وی عالم خلق همچون «دیگ حلوا»، سرشار از شیرینی‌های آرامش‌بخش عاشقانه است. این نگرش آرامش‌آفرین به هستی، مولود وحدت‌نگری است و نمایان‌گر تمایز ممتاز هستی‌شناسی مولانا نسبت به هستی‌شناسی‌های کثرت‌نگر است.

جهان گشت است همچون دیگ حلوا
که سودای تواس بخشید سودا

چو در عالم زدی تو آتش عشق
بدان شد شب شفا و راحت خلق

(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۴۸)

در ابیات فوق، شب یکی از پدیده‌های جهان خلقت است که او را به وصال نزدیک می‌کند و از این وجه، شفا و راحت آفرین توصیف شده است. مولانا این عالم را به دایه عاریه‌ای نیز تشبیه کرده است؛ با توجه به نقش دایه در تربیت و ارتزاق کودک و فراهم نمودن آرامش زیستی-روانی می‌توان به آرامش‌بخش بودن عالم خلق در نگرش مولانا تصریح نمود اما نکته‌ی حائز اهمیت این است که این عالم، دارالقرار و مادر نیست، بلکه دایه‌ای در رباط فانی است که هر آنچه از آرامش‌بخشی، نورانیت و هستی دارد، عاریه‌ای از مادر یا حقیقت وجود است. همان‌طور که ابر خود نور ندارد اما به‌واسطه آن که در مسیر نور ماه قرار دارد، نور عاریتی حاصل می‌کند، این آرامش‌بخش بودن عالم نیز از خود آن نیست (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۵۳۶) بلکه به‌واسطه آن است که در مسیر لطف حق است. البته این امر برای محجوبان قابل فهم نیست. در قیامت که ظهور دولت مطلقه حق است، حجاب‌ها برداشته می‌شوند و همگان به‌دلیل آرامش‌بخشی جهان فانی و به اصل و دارالقرار بودن جوار او معرفت می‌یابند:

نور مه بر ابر چون منزل شدست	روی تاریکش ز مه مبدل شدست
گرچه هم‌رنگ مهست و دولتیست	اندر ابر آن نور مه عاریتیست
در قیامت شمس و مه معزول شد	چشم در اصل ضیا مشغول شد
تا بداند ملک را از مستعار	وین رباط فانی از دارالقرار
دایه عاریه بود روزی سه چار	مادرا ما را تو گیر اندر کنار

(مولانا، ۱۹۹۲، ج ۵، ص ۶۹۸-۶۹۴)

مولانا در ضمن اشاره بر ارزشمندی آرامش‌بخش‌های زیستی عالم خلق همچون همسر (مولانا، ۱۹۹۲، ج ۱، ص ۲۴۲۸ و ۲۴۲۶)، توجه بر نمودی بودن این آرامش‌بخش‌ها و اکتفا نکردن به این سطح از آرامش را ضروری می‌داند و بر لزوم بی‌قراری برای پیوستن به هستی و راحت مطلق تأکید می‌کند. این تأکید نمایانگر اصالت عالم غیب از منظر وی و برخاسته از دو ویژگی عالم نموداری است.

نخست این‌که حسن عاریتی آن، می‌تواند مانعی در جهت یافتن حُسن و گنج حقیقی باشد:

بران ز پیش جهان را که مار گنج تواست تواش به حسن چو طاووس گیر و مار مگیر
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۴۹۸)

دوم، استواری آن بر اضداد است که اختلاف و تبدلات را در تمام ذرات، مستدام می‌دارد. از این‌روست که اکتفا بر آرامش‌بخش‌های مادی و نگرش استقلال‌ی داشتن به عالم ماده، موجب زیستن در جهانی می‌شود که آکنده از اضداد است و تغییرات مداوم آن رنج‌های بی‌بنیاد به ارمغان می‌آورد:

عالم چهار فصلست فصلی خلاف فصلی با جنگ چار دشمن هرگز قرار ماند
پیش آ بهار خوبی تو اصل فصل‌هایی تا فصل‌ها بسوزد جمله بهار ماند
(مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۳۶۵)

البته مولانا در بیت دوم با گذر از کثرات (گولپینارلی، ۱۹۹۶، ص ۲۵۴) بهار خوبی را که حضرت موجد و جامع است، فرامی‌خواند تا در احاطه تجلی او وحدت باقی بماند. در ساختار این هستی‌شناسی، این مرتبه از هستی، بود و راحت نموداری است که از بود و راحت مطلق، انعکاس یافته است و نگاران و قراربخش‌های آن نمود معشوق بی‌نقشی است که در مرتبه هستی نقش یافته و عالم خلق نمود عینی اسما یا نقش‌های او هستند.

انسان کامل جلوه تام

هستی انسان کامل را که مولانا از او چنین یاد می‌کند که «تو جان سلیمانی آرامگه جانی» (مولانا، ۲۰۰۵، ص ۳۱۶)، می‌توان قراربخش دگر در هستی‌شناسی او محسوب کرد. انسان کامل که آینه تمام‌نمای ظهور حقیقت وجود است، موجب تحقق نیت دل‌آرام ازلی از خلق جهان و قراربخش نیاز عاشقانه اسم جامع برای ظهور است. (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۵۶۳). افزون بر این، رؤیت او که آینه‌دار حق است، قرار بخش جان‌ها است: «اکمل الدین گفت مولانا را عاشقم و دیدار او را آرزومندم و آخرتم خود یاد نمی‌آید نقش مولانا را بی این اندیشه‌ها و پیشنهادها مونس می‌بینم و آرام می‌گیرم به جمال او و لذت‌ها حاصل می‌شود از عین صورت او یا از خیال او، فرمود اگرچه آخرت و حق در خاطر نیاید الا آن همه مضمراست در دوستی و مذکور است» (مولانا، ۲۰۰۵، ص ۳۱۶).

حرکت شوقی موجودات

در هستی‌شناسی مولانا، هستی در حرکت شوقی و بی‌قراری عاشقانه است. در آثار وی مفاهیم عدم، بحر و دریا، غیب، خلوتگاه حق و گاهی از آیه «انا لله و انا الیه راجعون» (بقره ۱۵۶) حکایت‌گر مبدأ و مقصد این حرکت هستند. مبدأ و مقصد واحد، نشانگر حرکت دورانی است. در هستی حرکتی از باطن به ظاهر و از ظاهر به باطن صورت می‌گیرد؛ حرکت از باطن به ظاهر، ناشی از شور عاشقانه معشوق ازلی است که با ظهور قرار می‌گیرد و حرکت از ظاهر به باطن ناشی از شوق و انجذاب اشیاء به باطن است (مولانا، ۲۰۱۲، ج ۱، ص ۱۹۸). بنابراین هستی رو به سوی نابودی ندارد، بلکه با فنای نموده‌ها و ماهیات بی‌قرار در بود و قرار مطلق، هستی رو به سوی جاودانگی و آرامش مطلق دارد:

چون ز ذره محو شد نفس و نفس جنگش اکنون جنگ خورشیدست بس
رفت از وی جنبش طبع و سکون از چه از انا الیه راجعون
(مولانا، ۱۹۹۲، ج ۶، ص ۴۲-۳۶)

در هستی‌شناسی مولانا افزون‌بر حرکت دورانی در هستی، خلق مداوم اشیا را نیز می‌توان یافت. مولانا ضمن اشاره به حدیثی از پیامبر (ص)، مرگ را پدیده‌ای جاری در هر نفس معرفی می‌کند که نویدبخش حیات دم‌به‌دم در هستی است؛ این امر هستی را عرصه‌ی نو شدن‌های شکوهمند می‌نماید:

پس تو را هر لحظه مرگ و رجعتی است مصطفی فرمود دنیا ساعتی است
هر نفس نو می‌شود دنیا و ما بی‌خبر از نو شدن اندر بقا
(مولانا، ۱۹۹۲، ج ۱، ص ۱۱۴۵-۱۱۴۲)

قراری بخشی حرکت دورانی هستی، از این وجه است که امکان اتصال به راحت مطلق را فراهم می‌ورد. همچنین در این هستی‌شناسی، خلق مداوم، عادت به دل‌بستگی و تقید به صور متغیر و غیرقابل اتکا را که از عوامل بسیار مهم ناآرامی انسان است با زیست در جهان نوشونده و رها از یکنواختی جایگزین می‌کند.

وجوه افتراق و اشتراک در عوامل هستی‌شناختی آرامش در دو دیدگاه

هستی‌شناسی دو اندیشه عرفانی، نمایان‌گر گونه‌ای نگرش عرفانی، نسبت به هستی است که در آن هستی، تجلی‌گاه حقیقت وجود و آکنده از آرامش است؛ البته موجد اصلی آرامش «شوان» در اندیشه لائوتزو و ذات در اندیشه مولاناست. «شوان» یا ذات، اگرچه ماورای صور و اشکال و فاقد نام است اما هستی و بی‌تعینی صرف، منشعب از اوست بنابراین، عوامل هستی‌شناختی آرامش به واسطه ربط علی، اشارت گونه‌ای به عاملیت آن حضرتند. در هردو اندیشه عرفانی، نخستین تجلی از رتبه فوق تعالی، رتبه تعالی است. در اندیشه مولانا عدم و در اندیشه لائوتزو واژه «وو» یا نه-هستی، مرادف مفهوم این رتبه از هستی ارزیابی کرد. وصف بی‌چون، بی‌نام، بی‌نقش و نگار در آثار مولانا و وصف تهی، بی‌چون مطلق، فاقد شکل و نام اوصاف در اثر لائوتزو دیده می‌شود که ناظر بر این رتبه هستی است. مولانا عدم یا هیچستان را کارگاه وجود معرفی می‌کند؛ در سوی دیگر، در اندیشه تائویی نیز «وو» دلالت‌گر عدم صرف نیست و تمام امکان‌های بالقوه را در خود جا داده است. مولانا ضمن تصریح بر قراربخشی عدم، هیچستان را قرارگاه راستین نی جان می‌داند که از درد جدایی از نیستان، بی‌قرارانه در عرصه هستی ناله سر می‌دهد. لائوتزو نیز به دلیل فاقد حد بودن «وو» آن را فاقد کاستی و از همین رو، کمال مطلق می‌داند و کمال مطلق را موطن آرامش مطلق معرفی می‌کند. مطابق این نگرش، آرامش مطلق را باید در جایی جست که کاستی وجود ندارد و کمال مطلق است. افزون‌براین، انتساب مفهوم ایجابی مادر تمام هستی به «وو» که حکایتگر رابطه مادرانه او و هستی است، به انضمام وصف «وو» با واژه «خائوس» که نماد خلوص از اضداد و وحدت است، قرائن دیگر دال بر قراربخشی این رتبه هستی ارزیابی می‌شود. وجه اشتراک و مقارنه دیگر این دو اندیشه عرفانی، قراربخش بودن رتبه «وو» در اندیشه لائوتزو و مرتبه ربوبیت در اندیشه مولاناست. این مرتبه به دلیل فراهم نمودن امکان معرفت و ارتباط با حقیقت وجود که مأمّن قرار است، موجب ایجاد آرامش می‌شود. البته به‌رغم وجود همسویی در نگرش آن‌ها، نوعی ناهمسانی قابل استنباط است. در عرفان مولانا ارتباط به غایت عاشقانه و شخصی است و قراربخش بودن عشق مورد تأکید است؛ در حالی که در هستی‌شناسی لائوتزو، عشق جایگاهی ندارد و فضای دفاتر تائوته‌جینگ، تأکید بسیار بر رتبه «وو» و وصف بی‌نیتی محض و «وو وی» را نشانگر است.

شایان ذکر است، در *تائوته‌جینگ* واژه مادر برای منشأ هستی با وصف بی‌نیتی استفاده شده است. این امر موجب می‌شود با گزاره‌ی ابتدای شالوده‌ی عشق بر بی‌خودی، ایده‌ی مقارنه و نوعی ترادف میان مفهوم بی‌خودی با مفهوم عشق در ذهن شکل بگیرد. اما فقدان واژگان و نیز فضای احساسی در *تائوته‌جینگ* این ایده را تایید نمی‌کند. در هر دو هستی‌شناسی به فاعلیت تائو و خداوند در هستی و در احوال انسان تصریح شده است. فعل او با ویژگی لطف فراگیر و قدرت نامتناهی وصف شده و اتکا به قدرت مطلق و احسان‌گر و دلگرم بودن به او، عامل آرامش معرفی شده است؛ فراهم کردن امکان اتکا، اضمحلال اضطراب‌هایی از سنخ هراس رویاروی با قدرت‌ها و حوادث سترگ را در پی دارد. فاعلیت در عرفان مولانا با اسمای جلال و جمال و در عرفان لائوتزو با قوه‌ی بین و یانگ تحقق می‌یابد. در نگرش مولانا، جلال حق، حالت دوری و بی‌قراری و جمال حق، حالت تقرب و قرار را موجب می‌شود و در نگرش لائوتزو، بین حالت قرار و یانگ حالت بی‌قراری را موجب می‌شوند. این دو اسم و قوه، متخاصم نمی‌باشند، بلکه دو قطب همراه و تکامل‌بخش یکدیگرند و در حاق خود، نماینده‌ی وحدت هستند؛ بنابراین هرآن چه در هستی به واسطه آن‌ها جلوه‌گر شود، هرچند ضد بنماید، جلوه و فعل واحد حق و تائوست. نفی اصالت تضادها در این دو هستی‌شناسی، موجبات حذف یکی از بنیادی‌ترین ریشه‌های ناآرامی روانی انسان را فراهم می‌آورد؛ بنابراین آنکه بسیاری از ناآرامی‌ها ریشه در جزئی‌نگری انسان دارد که تمام فعل و انفعالات و حالات را در هستی، تحت مفاهیم متضاد همچون خوشبختی و بدبختی، خوب و بد، قرار و بی‌قراری و... قرار می‌دهد و از هم‌ین‌رو همواره تلاش خود را صرف نفی یکی و یافتن دیگری می‌کند. در این هستی‌شناسی‌ها، معرفت‌ذات‌گرا نفی و راهی به سوی رهایی از تنش‌های ناشی از این دوگانه‌نگری و اضطراب ناشی از فاعلیت غرضمندانه انسان گشوده می‌شود تا آرامش جاری در هستی احساس شود.

دیگر عامل مشترک هستی‌شناختی آرامش را می‌توان با تعمق در نوع نگرش به جهان طبیعت جست. در هر دو عرفان، جهان طبیعت، تجلی تائو یا خداوند است؛ همچنان‌که خود خداوند یا تائو عامل ایجاد آرامش است، تجلی او نیز عامل ایجاد آرامش می‌باشد؛ از هم‌ین‌رو، آرامش در این نوع هستی‌شناسی، محیط بر انسان است. اما نظر به این‌که جهان تنها یک رتبه از تجلی است و نیز آرامش و بی‌قراری در این جهان، مدام به یکدیگر تبدیل

می‌شوند، خوشبختی و آرامش حاصل از آن نیز نسبی، متزلزل و ناکافی است. بنابراین، در هر دو هستی‌شناسی، آرامش منحصر به آرامش زیستی-روانی نیست و جهان طبیعت نیز موطن آرامش نیست. این امر تمایز جدی با مفهوم و عرصه جستجوی آرامش در روان‌شناسی‌های مبتنی بر هستی‌شناسی سکولار را نمایان‌گر است. دیگر عامل هستی‌شناختی آرامش که وجه مشترک هر دو عرفان است، حرکت دورانی برای بازگشت به اصل است. حرکت دورانی مبدأ و مقصد را واحد معرفی می‌کند و نشانگر حرکت رجوعی به مراتب مختلف هستی و نیستی و امکان بازگشت به ماوا و آرامش مطلق است و در هستی را نمایان‌گر است. افزون‌بر این قاعده قراربخش، خلق مداوم در بطن حرکات هستی، ملالت ایستایی را از میان می‌برد و حرکت افقی معنادار و نو شونده، مرگ را در تضاد با زندگی و مفهوم اضطراب‌آور و رنجش‌زا قرار نمی‌دهد، بلکه آن دلالت‌گر تبدل‌های نو به نو معرفی می‌کند؛ از همین رو مرگ ناشناخته و شاذ نیست تا موجبات هراس و ناآرامی آدمی را فراهم آورد، بلکه پدیده‌ای طبیعی، آشنا و تکرار شونده در هر آن و نیز مکمل زندگی است.

دیگر عوامل مشترک ایجاد آرامش در هستی‌شناسی دو عرفان، انسان کامل یا شنگ-جن است. این هستنده، به واسطه پذیرندگی تام در برابر فعل حق، براساس مقتضیات خداوند یا تائو عمل می‌کند و چون فعل خداوند یا تائو قراربخش است، فعل این موجود هستی نیز که به آینده تمام نمای خداوند یا تائو نیز تشبیه می‌شود، عامل آرامش در جهان نموده‌هاست.

نتیجه

بحث آرامش در نظام اندیشگانی مولانا و لائوتزو بر هستی‌ابتنا دارد. دلیل آفرینش در هستی‌شناسی مولانا حب و در هستی‌شناسی لائوتزو وو وی است؛ از همین رو، مجموع آثار مولانا مملو از آرامش عاشقانه است. اما آرامش در تائوته‌چینگ صبغه سکون دارد. «وحدت» یا «واحد» مفهوم کانونی عرفان‌های هر دو هستی‌شناسی است و آرامش ناب در وحدت است؛ از همین رو قرب و بُعد از وحدت، معیار آرامش حقیقی است. بدینسان که «وو» در اندیشه لائوتزو و عدم در اندیشه مولانا قراربخش‌ترین عامل هستی‌شناختی و ده‌هزارچیز و عالم ماده کمترین حد قراربخشی را دارند. همین امر مفهوم آرامش را در هر دو نظام

اندیشگانی، فراتر از آرامش زیستی-روانی معرفی می‌کند. این امر تمایز جدی این دو اندیشه مبتنی بر هستی‌شناسی عرفانی را با مفهوم و عرصه جستجوی آرامش در روان‌شناسی‌های مبتنی بر هستی‌شناسی سکولار را نمایان‌گر است. هستی در دو اندیشه دارای غایت است و هدف آن استکمال است و این مهم به واسطه حرکت دورانی و افقی تحقق می‌یابد و فرجام آن بازگشت به ماوای راستین آرامش، یعنی وحدت است. هر دو هستی‌شناسی با لحاظ قاعده عدم امکان صدور دو امر اصیل متضاد، از موجودی بسیط و صرفاً واحد، مدخلیت ایده وحدت متضادها را در بحث آرامش مطرح و ماهیت سازوار قرار و بی‌قراری را استنتاج می‌کنند:

مشارکت نویسندگان

نگارش مقاله توسط نویسنده اول انجام شده است و نویسنده دوم راهنمایی و هدایت پژوهش را برعهده داشته است و نویسنده سوم در ارائه و بسط محتوا یاری‌گر این پژوهش بوده‌اند.

تعارض منافع

هیچگونه تعارض منافی توسط نویسنده بیان نشده است.

منابع و مآخذ

- The Holy Quran*
 Ahmadvand, M. *Mental Health*, Tehran: Payam Noor; 2003. Persian.
 Ashtiani, J. *Commentary on Qaysari's introduction to Fuss-ul-Hakm*, Tehran: Amir Kabir; 1991. Persian.
 Chai, Ch. and Chai, V. *History of ancient Chinese philosophy*, translator: A. Pasha'i, misplaced; 2007. Persian.
 Chuang Dzu. *Chuang Dzu (collection of works)*, translated by Maryam Kamali and Masoud Shirbache, Tehran: Mitra; 2006. Persian.
 Chung-yuan, Ch. *Tao: a new way of Thinking*, Harper & Row Perrenial Library; 1997.
 Esmith, H. *The Religions of Man*, Harper& Row, London; 1965.

- Giles, L (T.R), *Taoist teachings from the book of Liehtzu*, London, Forgotten book; 2014.
- Golpinarli, A. *Maulana Jalaluddin*, translated and explained by Tawfiq Sobhani, Tehran: Research Institute of Human Sciences and Cultural Studies; 1996. Persian.
- Heydari, H., 2000, Similar and Tanziyeh Haq Ta'ali in Molvi's Poems, Journal of Mashhad Faculty of Theology, spring and summer 2000 - numbers 47 and 48, pages 109 - 120. Persian.
- Homayi, J. *Molavinameh*, Tehran: Sokhon Publications; 1997. Persian.
- Iraqi, F.E. *Treatise on Lamaat and Treatise on Terminology by Fakhruddin Ibrahim Iraqi*, edited by Javad Noorbakhsh, Tehran: Khanqah Nematollahi: 1974. Persian.
- Izutsu, T. *Sufism and Taoism*, translated by Mohammad Javad Gohari, Tehran: Rosenh; 2017. Persian.
- Jalali Moghadam, M. *Ayin Zarvani*, Tehran: Amir Kabir; 2005. Persian.
- Jung, C.G. *Individual in today's society*, translated by Mehdi Ghaeni, Qom: Dar al-Fekr; 2008. Persian.
- Lagerway, J. *Taoist Ritual in Chinese Society and History*, Edition illustrated, Macmillan; 1987.
- Lao Tsu , Translators: Feng, Gia-Fu & Jane English, *Tao Te Ching*, New York, Vintage; 1989.
- *Daodeh Jing, translator: A. Pashaei*, Tehran: Negah Ma'azare; 2006. Persian.
- Malerb, M. *Man and Religions*, translated by Mehran Tavakoli, Tehran: Ney Publishing; 2000. Persian.
- Mink, D.V; Strickman, M. and Reynolds, F. *Confucian Dao and Buddha Rituals*, translated by Gholamreza Sheikh Zainuddin, Tehran: Marwarid Publications; 2000. Persian.
- Moeller, H. *The Philosophy of the Daodejing*. New York, Columbia University Press; 2006.
- Molana, J.M. *Masnavi Manavi*, corrected by Nicholson, Tehran: Amir Kabir; 1992. Persian.
- *Fieh Ma Fieh*, edited by Forozan Far, Tehran: Amir Kabir; 2005. Persian.
- *Kalyat Shams or Diwan Kabir*, with corrections and Margins of Badi al-Zaman Forozanfar, Tehran: Amir Kabir; 2012. Persian.
- *Majlis Sab'a*, correction and explanation of Hashempour Sobhani, Tehran: Kayhan; 2011. Persian.

- Nas, J.B. *Comprehensive History of Religions*, translated by Ali Asghar Hekmat, Tehran: Scientific and Cultural Publications; 2003. Persian.
- Pashaei, A. *Dao: A way to think*, Tehran: Cheshmeh Publishing; 1998. Persian.
- Qaraei, F. *Far Eastern Religions*, Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad; 2006. Persian.
- Rajabi, M. *Anthropology*, Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute; 2009. Persian.
- Robinat, I. 2008, "Daode jing" in Encyclopedia of Taoism, Uk & U.S.A., Vol. 1.
- Saatchi, M. and Zafarnavi, Kh., 2018, The meaning and concept of nature in Chinese landscape paintings based on the Tao school, Culture and Art Quarterly, second year, number 2, pages 169-192. Persian.
- Shahidi, J. *Mashnavi commentary*, Tehran: scientific and cultural; 1997. Persian.
- Stewart, J.M. *Foundations of Taoist practice*, E-published by author; 1995.
- Watson, B. *Chuang Tzu: The Basic Writings*, New York, Columbia; 1964.
- Welch, H. *Taoism the Parting of the Way*, Beacon Press; 1966.
- Zarinkoub, A. *Serre Nei*, Tehran: scientific and cultural; 1989. Persian.

معرفی نویسندگان

یاسمن سلمانی مدرک کارشناسی را در رشته ادیان و عرفان از دانشگاه الزهرا تهران دریافت کرد. وی در دانشگاه سمنان در مقطع کارشناسی ارشد پذیرفته شد و پایان نامه خود را با عنوان " بررسی تجربه عرفانی بر مبنای روانشناسی فرافردی با تأکید بر آرا ابراهام مزلو، دیوید لاکوف و استانیسلاو گراف " دفاع کرد. وی همچنین مدرک دکترای تخصصی را در رشته عرفان و تصوف از دانشگاه سمنان دریافت کرد. عنوان رساله‌ی دکتری ایشان " بررسی رابطه عرفان با آرامش در اندیشه مولانا و لائوتزو " است. وی به مدت ۱۰ ترم دروس رشته عرفان را در دانشگاه سمنان تدریس کرده است. تاکنون از ایشان ۸ مقاله در زمینه روانشناسی دین، ادیان و عرفان در نشریات علمی به چاپ رسیده است.

Salmani, Y. Ph.D. Mysticism and Sufism, Semnan University, Semnan, Iran.

salmani_yasaman@semnan.ac.ir

عظیم حمزئیان دانشیار دانشگاه سمنان است. ایشان تحصیلات دانشگاهی را از سال ۱۳۶۳ آغاز کرد و در سال ۱۳۷۲ فوق لیسانس فلسفه و حکمت را از دانشگاه تربیت مدرس تهران اخذ کرد و تا سال ۱۳۸۷ در دو گرایش فلسفه اسلامی (حکمت متعالیه) و فلسفه غرب در دانشگاه‌های تربیت مدرس تهران و علامه طباطبایی ادامه تحصیل داد و به درجه استادیاری رسید و در

سیزدهم بهمن ۹۷ به دانشیاری نائل گردید- اکنون بدلیل علاقه و مطالعه، سابقه تدریس در حوزه‌های روش شناسی - روش تحقیق- عرفان - معرفت شناسی و فلسفه صدرایی و فلسفه غرب دارد. ایشان تاکنون سه کتاب در زمینه فلسفه، کلام و فلسفه علم نگاشته است و بالغ بر پنجاه مقاله علمی- پژوهشی و بیست مقاله همایشی نوشته است و مدت هفده سال نیز به عنوان مشاور پژوهشی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی بوده است و همچنین در حال حاضر با عنوان استاد روش‌شناسی در گروه‌های مختلف مراکز علمی در حوزه کنترل پایان‌نامه‌ها و تصویب آن‌ها نقش دارد.

Hamzeian, A. Associate Professor, Philosophy, Semnan University, Semnan, Iran.

ahamzeiyan@semnan.ac.ir

سعید مهنا استادیار دانشگاه فرهنگیان است. وی به مدت ۱۰ سال در دانشگاه‌های فرهنگیان و دانشگاه سمنان تدریس کرده است. تمام مقاطع تحصیلی را دانشگاه‌های سراسری ایران گذراند. در مقطع کارشناسی در رشته روانشناسی عمومی تحصیل کرد و در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری در رشته روانشناسی تربیتی فارغ‌التحصیل شد. ایشان راهنمایی و مشاوره پایان‌نامه‌های

متعددی را بر عهده داشته است و تاکنون از ایشان تعداد ۲۷ مقاله در نشریات علمی و همایش‌ها به چاپ رسیده است.

**Assistant Professor, Department of psychology and and counselling,
Farhangian University, Tehran, Iran.**

s.mohanna@cfu.ac.ir

How to cite this paper:

Yasaman Salmani, Azim Hamzeian and Saeid Mohanna (2024). Examining the Ontological Factors of Calmness Maker according to Lao Tzu and Molana Jalaluddin Balkhi. *Journal of Ontological Researches*, 13 (25), 235-264. Persian.

DOI: 10.22061/orj.2024.2200

URL: https://orj.sru.ac.ir/article_2200.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit <https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی